

شناخت وضعیت استان زنجان و تعیین جایگاه آن با توجه به شاخص‌ها و اهداف هزاره سوم

مجری طرح

فریده باقری

ناظر طرح

جواد ناصریان

همکاران اصلی طرح

مرجان دامن کشیده- ابراهیم زادتوت آغاچ- ابراهیم باقری

پژوهشکده آمار

تیرماه ۱۳۸۶

به نام خداوند جان و خرد

پیش‌گفتار

در سال ۲۰۰۰ میلادی اعلامیه هزاره سازمان ملل از سوی رهبران ۱۸۹ کشور به امضا رسید تا از طریق آن تعهد و خواسته این کشورها و نیز جامعه بین‌المللی نسبت به دستیابی به اهداف توسعه هزاره تا سال ۲۰۱۵ میلادی قویاً مورد تأکید قرار گیرد. این اعلامیه از ۸ آرمان، ۱۸ هدف و ۴۸ شاخص تشکیل شده است. شاخص‌های اهداف توسعه هزاره آماره‌هایی هستند که به صورت کمی، موقعیت کشور را در ارتباط با آرمان‌ها و اهداف توسعه هزاره در هر مقطع زمانی و نیز فرایند تحقق‌پذیری آن‌ها را در طول زمان نشان می‌دهند.

این طرح پژوهشی به منظور محاسبه شاخص‌های توسعه هزاره استان زنجان به اجرا درآمده است تا با ارائه تصویری روشن از وضعیت استان در ارتباط با این شاخص‌ها مسئولان و برنامه‌ریزان را در شناخت چالش‌های موجود در استان و دستیابی به اهداف مورد نظر یاری نماید.

این پژوهش با همکاری خانم‌ها فریده باقری (مجری طرح، عضو هیات علمی پژوهشکده آمار)، مرجان دامن‌کشیده (پژوهشگر گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی پژوهشکده آمار) و آقایان ابراهیم زادتوت آغاچ (کارشناس مسئول سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان)، ابراهیم باقری (کارشناس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان) و جواد ناصریان (ناظر طرح و کارشناس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان) به انجام رسیده است که از همه آن‌ها سپاسگزاری می‌شود.

همچنین لازم است از سرکار خانم مریم طالبی (کارشناس مرکز آمار ایران) که در قسمت ادبیات موضوعی طرح با گروه همکاری نموده‌اند و سرکار خانم نغمه ناظریان که زحمت تایپ و اصلاح گزارش طرح را بر عهده داشتند نیز تقدیر و تشکر شود.

پژوهشکده آمار

تیرماه ۱۳۸۶

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات و طرح مسئله

۳	۱-۱- مقدمه
۳	۱-۲- بیان مسئله و ذکر مشکلات
۴	۱-۳- اهمیت و ضرورت انجام پژوهش
۴	۱-۴- اهداف و دستاوردهای مشخص پژوهش
۵	۱-۵- سوالات پژوهشی
۵	۱-۶- روش تحقیق

فصل دوم: مبانی نظری و چارچوب تئوریک

۹	۲-۱- مقدمه
۹	۲-۲- معرفی آرمان‌ها، اهداف و شاخص‌های توسعه هزاره
۱۵	۲-۳- تعاریف و مفاهیم شاخص‌ها
۲۷	۲-۴- تجربه تهیه شاخص‌های هزاره
۲۷	۲-۴-۱- تجربه داخل کشور
۳۰	۲-۴-۲- تجربه کشورهای خارجی

فصل سوم: روش محاسبه و منابع اطلاعاتی شاخص‌های توسعه هزاره

۴۳	۳-۱- مقدمه
۴۳	۳-۲- روش محاسبه شاخص‌ها و منابع جمع‌آوری داده

فصل چهارم: یافته‌های پژوهش و بررسی روند شاخص‌های توسعه هزاره در استان زنجان

۴-۱- مقدمه ۶۳

۴-۲- یافته‌های پژوهش ۶۳

۴-۳- محدودیت‌های پژوهش ۸۲

فصل چهارم: راهکارها

۵-۱- مقدمه ۸۶

۵-۲- راهکارها ۸۶

منابع ۹۱

پیوست ۹۳

فصل اول

کلیات

و

طرح مسئله

۱-۱. مقدمه

در سپتامبر سال ۲۰۰۰ میلادی رهبران جهان در نشست سران سازمان ملل در خصوص یک سلسله از اهداف زمان‌بندی شده و قابل اندازه‌گیری نظیر مبارزه با گرسنگی و فقر، بیماری‌ها، بی‌سوادی، تخریب محیط زیست، نابرابری جنسیتی و نیز ایجاد یک مشارکت جهانی برای توسعه به توافق رسیدند. در این توافق‌نامه که تحت عنوان بیانیه هزاره از آن نام برده می‌شود برنامه کاری تحت عنوان اهداف توسعه هزاره شامل ۸ آرمان، ۱۸ هدف و ۴۸ شاخص برای ارزیابی نحوه پیشرفت برنامه‌های توسعه پایدار در کشورها ارائه شده است.

به دنبال امضای بیانیه مذکور توسط جمهوری اسلامی ایران، اولین گزارش ملی در آبان ماه ۱۳۸۳ (نوامبر ۲۰۰۴) منتشر شد. بر اساس این گزارش علی‌رغم دستیابی به یکسری از دستاوردها، چالش‌های قابل توجهی نیز فراروی دستیابی به اهداف توسعه هزاره تعیین شده برای سال ۱۳۹۴ (۲۰۱۵ میلادی) وجود دارد که تلاش‌های نظام یافته‌ای را در سال‌های آینده طلب می‌کند.

در این پژوهش سعی بر این است که با محاسبه شاخص‌های توسعه هزاره برای استان زنجان بتوان تا حدی در شناخت چالش‌های موجود در استان و دستیابی به اهداف مورد نظر گام مؤثری را برداشت. در این پژوهش ابتدا تعاریف و مفاهیم و شیوه محاسبه شاخص‌های توسعه هزاره، تجربه برخی از کشورها در زمینه محاسبه شاخص‌های توسعه هزاره و سپس نتایج محاسبات صورت گرفته ارائه خواهد شد.

۱-۲. بیان مسئله و ذکر مشکلات

اعلامیه‌ی هزاره‌ی سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۰ که توسط سران کشورها امضاء شده، همگان را متعهد کرده است که هرچه در توان دارند برای ریشه‌کن کردن فقر، ارتقای کرامت انسانی، بسط و گسترش عدالت، صلح و آزادی‌های اجتماعی و ثبات زیست‌محیطی انجام دهند. این موضوعات همگی در توسعه‌ی پایدار انسانی حیاتی هستند و یک رویکرد مبتنی بر سیاست‌گذاری را برای دستیابی به اهداف توسعه‌ی هزاره ارائه می‌دهند.

این اعلامیه از ۸ آرمان، ۱۸ هدف و ۴۸ شاخص تشکیل شده که از سوی رؤسای ۱۴۸ دولت و ۱۸۹ کشور به تصویب رسیده است. برای هر یک از شاخص‌ها ممکن است طیف وسیعی از منابع اطلاعاتی در کشور وجود

داشته باشد لذا باید هر یک از آن‌ها به‌طور اساسی مورد بازبینی قرار گیرند. نظام دهی به منابع اطلاعاتی موجود و تهیه شاخص‌های هزاره در کل کشور و در سطح استان ضمن ایجاد تصویری روشن و واقعی از وضعیت استان در ارتباط با این شاخص‌ها امکان برنامه‌ریزی نظام‌مند برای مسئولین استان و کشور را نیز فراهم می‌کند. نتیجه این فعالیت مسلماً در توسعه‌ی استان و افزایش رفاه عمومی موثر خواهد بود.

۳-۱. اهمیت و ضرورت انجام پروژه

از زمان تصویب این اعلامیه جمهوری اسلامی ایران اهداف توسعه هزاره را در چارچوب گسترده‌تر "توسعه اجتماعی" دنبال نموده است. از این رو اهدافی نظیر فقرزدایی، اشتغال مولد، آموزش، بهداشت، توانمندسازی زنان، حفاظت از محیط زیست و همکاری بین‌المللی برای توسعه همواره در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه مد نظر قرار داشته‌اند. دستاوردهای جمهوری اسلامی ایران در زمینه برخی از شاخص‌ها نظیر کاهش درصد جمعیت زیر خط فقر، کاهش نرخ مرگ و میر نوزادان و کودکان، افزایش نرخ ثبت نام خالص در مدارس ابتدایی، نسبت زنان به مردان در آموزش عالی، تعداد زایمان‌های انجام شده با کمک پرسنل بهداشتی ماهر، نسبت مناطق حفاظت شده برای تنوع زیستی قابل ملاحظه بوده است.

علی‌رغم دستاوردهای یاد شده چالش‌های قابل توجهی نیز برای دستیابی به کلیه اهداف تعیین شده در اعلامیه هزاره وجود دارد که تلاش‌های نظام‌یافته‌ای را در سالهای آینده طلب می‌کند. از این رو شناخت وضعیت موجود هر استان در زمینه‌ی شاخص‌های اهداف هزاره و تشخیص وضعیت استان مورد نظر در مقایسه با دیگر استان‌های کل کشور و وضعیت جهانی می‌تواند تاثیر بسزایی در شناخت مشکلات و اولویت‌های قابل برنامه‌ریزی را برای مسئولین استان فراهم کند.

۴-۱. اهداف و دستاوردهای مشخص پژوهش

— انتخاب و تعریف شاخص‌های مرتبط با موضوع، شناسایی و اولویت‌بندی شاخص‌ها با توجه به

وضعیت استان

— اندازه‌گیری هر کدام از شاخص‌ها

- تعیین جایگاه استان در کشور
- پیشنهاد اقدامات اولویت‌دار برای بهبود شاخص‌ها

۵-۱. سوالات پژوهشی

- شاخص‌های منتخب برای تحقق اهداف هزاره در استان زنجان کدامند؟
- جایگاه استان در ارتباط با هر کدام از شاخص‌ها کدام است؟
- راهکارها و اقدامات اولویت‌دار برای تحقق اهداف هزاره‌ی سوم و بهبود شاخص‌های منتخب کدامند؟

۶-۱. روش تحقیق

شیوه‌ی اجرای این تحقیق عمدتاً مبتنی بر روش کتابخانه‌ای است. جستجوی گسترده در مطالب منتشر شده در این زمینه (در سطح بین‌المللی)، گردآوری منابع و اسناد مرتبط و نیز استفاده از امکانات شبکه‌ی جهانی اینترنت در مراحل اول اجرای پروژه صورت می‌پذیرد.

بر اساس راهنماهای سازمان ملل اهداف و شاخص‌های توسعه‌ی هزاره که در استان قابل کاربرد و مورد علاقه هستند مشخص می‌شود. سپس گروه تحقیق فرایند گردآوری داده‌ها را به‌منظور محاسبه‌ی شاخص‌های مذکور آغاز می‌کند و پیش‌نویس‌های اولیه درباره‌ی عملکرد استان در مورد هر یک از اهداف توسعه‌ی هزاره تهیه می‌شود. به تناسب هر شاخص نیاز به منابع اطلاعات خاص می‌باشد. این منابع می‌تواند آمارهای ثبتی در سطح استان یا کشور، آمارهای موجود در وزارتخانه‌ها و نهادها و سازمان‌های مربوط، طرح‌های آمارگیری نمونه‌ای در سطح استان یا کشور باشد.

فصل دوم

مبانی نظری

و

چارچوب تئوریک

۱-۲. مقدمه

بر پایه کنفرانس‌های جهانی سازمان ملل در دهه ۱۹۹۰ اعلامیه هزاره در سال ۲۰۰۰ نشانگر تعهد دولت‌ها در دستیابی به توسعه، صلح و امنیت، برابری جنسیتی، حذف و ریشه‌کنی فقر و توسعه پایدار انسانی می‌باشد. این اعلامیه که شامل ۸ آرمان و ۱۸ هدف زمان‌بندی شده می‌باشد، توسط روسای ۱۴۷ دولت و ۱۸۹ کشور اتخاذ و تصویب شد. این شاخص‌ها بر اساس یک فرایند بین دولتی به وجود آمده تا در پاسخ به کنفرانس‌های جهانی شاخص‌های مربوطه شناسایی شوند.

در این فصل به معرفی عناوین شاخص‌ها و تعاریف و مفاهیم ارائه شده برای آن‌ها پرداخته شده است. البته باید به این نکته توجه داشت که این شاخص‌ها همان گونه که پویا بوده در پاسخ به شرایط متغیر کشورها نیز در حال تغییر و تکامل هستند. لذا همراه با تغییر مفاهیم، تعاریف و متدولوژی این شاخص‌ها، آمارهای توصیفی داده‌ها و اطلاعات نیز در طول زمان تغییر خواهند یافت.

۲-۲. معرفی آرمان‌ها، اهداف و شاخص‌های توسعه هزاره

آرمان ۱: ریشه‌کنی فقر شدید و گرسنگی

هدف ۱: نصف کردن تعداد افرادی که درآمد آن‌ها کم‌تر از یک دلار در روز است، بین سال‌های ۱۳۶۹

(۱۹۹۰ میلادی) تا (۲۰۱۵ میلادی)

شاخص‌ها: (۱) نسبت جمعیت با درآمد زیر یک دلار در روز (بر حسب برابری قدرت خرید)

(الف) نسبت سرشمار فقر (درصد جمعیت زیر خط فقر ملی)

(ب) نسبت شکاف فقر

(ج) سهم بیست درصد ($\frac{1}{5}$) فقیرترین اقشار از مصرف کل

هدف ۲: نصف کردن تعداد افرادی که از گرسنگی رنج می‌برند، بین سال‌های ۱۳۶۹ تا ۱۳۹۴

شاخص‌ها: (۴) درصد کودکان زیر پنج ساله دچار کم‌وزنی
(۵) درصد جمعیت زیر حداقل مصرف انرژی غذایی

آرمان ۲: دستیابی همگانی به آموزش ابتدایی

هدف ۳: حصول اطمینان از این که تا سال ۱۳۹۴ (۲۰۱۵ میلادی) همه کودکان، اعم از دختر و پسر،

قادر خواهند بود که دوره آموزش ابتدایی را بگذرانند

شاخص‌ها: (۶) نرخ ثبت‌نام خالص در آموزش ابتدایی
(۷) نسبت دانش‌آموزانی که به کلاس اول وارد شده و تا کلاس پنجم رسیده‌اند
(۸) نرخ باسوادی افراد ۱۵-۲۴ ساله

آرمان ۳: بهبود برابری جنسیتی و توانمندسازی زنان

هدف ۴: ریشه‌کنی نابرابری جنسیتی تا سال ۱۳۹۴ ترجیحاً در آموزش‌های ابتدایی و متوسطه و در

مرحله بعد در همه سطوح تحصیلی

شاخص‌ها: (۹) نسبت دختران به پسران در دوره ابتدایی، متوسطه و آموزش عالی
(۱۰) نسبت زنان باسواد به مردان در گروه سنی ۱۵-۲۴ ساله
(۱۱) سهم زنان شاغل حقوق‌بگیر در بخش غیر کشاورزی
(۱۲) سهم نمایندگان زن در مجلس شورای ملی

آرمان ۴: کاهش مرگ و میر کودکان

هدف ۵: کاهش ۲/۳ نرخ مرگ و میر کودکان زیر پنج سال در فاصله سال‌های ۱۳۶۹ تا ۱۳۹۴

شاخص‌ها: (۱۳) نرخ مرگ و میر کودکان زیر پنج سال
(۱۴) نرخ مرگ و میر نوزادان زیر یک سال
(۱۵) نسبت کودکان یک ساله که در برابر بیماری سرخک واکسینه شده‌اند

آرمان ۵: بهبود سلامت مادران

هدف ۶: کاهش ۳/۴ نرخ مرگ و میر مادران در فاصله سال‌های ۱۳۶۹ تا ۱۳۹۴

شاخص‌ها: (۱۶) نرخ مرگ و میر مادران

(۱۷) سهم زایمان‌های انجام شده توسط افراد دوره دیده و ماهر

آرمان ۶: مبارزه با اچ آی وی / ایدز، مالاریا و سایر بیماری‌ها

هدف ۷: جلوگیری از گسترش و شیوع بیماری ایدز تا سال ۱۳۹۴ و معکوس کردن روند رو به

گسترش آن

شاخص‌ها: (۱۸) موارد ابتلا به ویروس اچ آی وی در میان زنان باردار ۲۴-۱۵ سال

(۱۹) نرخ استفاده از کاندوم در بین وسایل ضد بارداری

(۱۹-الف) میزان استفاده از کاندوم در آخرین تماس جنسی پر خطر در بین جوانان ۲۴-۱۵ سال

(۱۹-ب) درصد جمعیت ۲۴-۱۵ سال که دانش صحیح و کاملی از اچ آی وی / ایدز دارند

(۲۰) نسبت کودکان یتیم حاضر در مدرسه به کودکان غیر یتیم حاضر در مدرسه در گروه سنی

۱۴-۱۰ سال

هدف ۸: جلوگیری از گسترش و شیوع بیماری مالاریا و سایر بیماری‌های مهم تا سال ۱۳۹۴ و

معکوس کردن روند رو به گسترش آن

شاخص‌ها: (۲۱) نرخ شیوع مرگ و میر ناشی از مالاریا

(۲۲) نسبت جمعیتی که در مناطق مالاریا خیز زندگی کرده و از اقدامات درمانی مؤثر برخوردارند

(۲۳) نرخ شیوع مرگ و میر ناشی از سل

(۲۴) درصد بیماران مبتلا به سل که تحت برنامه DOTS (دوره درمان کوتاه مدت با نظارت

مستقیم) شناسایی و درمان شده‌اند

آرمان ۷: تضمین پایداری محیط زیست

هدف ۹: یک پارچه سازی اصول توسعه پایدار در سیاست‌ها و برنامه‌های کشور و معکوس کردن

روند تخریب منابع زیست محیطی

شاخص‌ها: (۲۵) نسبتی از مساحت کل کشور که از جنگل پوشیده شده است

(۲۶) نسبت مناطق حفاظت شده برای حفظ تنوع زیستی به مساحت کل کشور

(۲۷) مصرف انرژی (معادل کیلوگرم نفت) به ازای یک دلار تولید ناخالص داخلی بر حسب برابری

قدرت خرید

(۲۸) سرانه انتشار دی اکسید کربن و مصرف مواد مخرب لایه ازن بر حسب تن

(۲۹) درصدی از جمعیت که از سوخت‌های جامد استفاده می‌کنند

هدف ۱۰: به نصف رسانیدن جمعیت فاقد دسترسی به آب آشامیدنی سالم و بهداشت مناسب محیط تا

سال ۱۳۹۴

شاخص‌ها: (۳۰) نسبتی از جمعیت که دارای دسترسی دائم به منابع آب سالم (تصفیه شده) در شهر و روستا

هستند

(۳۱) نسبت جمعیت دارای دسترسی به بهداشت مناسب محیط در شهر و روستا

هدف ۱۱: بهبود چشمگیر در زندگی حداقل یک صد میلیون زاغه نشین تا سال ۱۳۹۹ (۲۰۲۰ میلادی)

(۳۲) نسبتی از خانوارها که به مسکن ایمن دسترسی دارند

آرمان ۸: گسترش مشارکت جهانی برای توسعه

هدف ۱۲: گسترش نظام مالی و تجاری به صورت باز، قانونمند، قابل پیش‌بینی و عاری از تبعیض شامل:

تعهد نسبت به مدیریت شایسته، توسعه و کاهش فقر در سطوح ملی و بین‌المللی

هدف ۱۳: رسیدگی و توجه به نیازهای خاص کشورهای با حداقل توسعه یافتگی شامل تعرفه‌ها و

سهمیه‌های معاف برای صادرات کشورهای با حداقل توسعه یافتگی: برنامه‌های تقویت شده جهت باز